

DOKTORI (Ph.D.) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

KAPOSVÁRI EGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
Ökonómiai és Szervezési Intézet
Vállalatgazdasági Tanszék

Doktori Iskola vezetője:
DR. SZÉLES GYULA
MTA doktora

Témavezető:
DR. SZÉLES GYULA
MTA doktora

A HAZAI IPARI NÖVÉNYTERMESZTÉS GAZDASÁGI ELEMZÉSE AZ EURÓPAI UNIÓ TÜKRÉBEN

Készítette:
SLEZÁK ZSUZSANNA

Kaposvár
2005

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLKITŰZÉS

Az ipari növények termesztése hazánk mezőgazdaságában mind nemzetgazdasági, mind vállalkozói megközelítésből vizsgálva jelentősnek tekinthető, amely sokirányú közvetlen és közvetett gazdasági előnyökön alapul. Bár a szántóföldön termelt növények vetésterületéből történő 10-15 %-os, több évtizede jellemző részesedési aránya nem tekinthető alapvetően meghatározó ágazat-csoportnak, azonban termékei nyersanyagként alapjául szolgálnak az élelmiszeripari feldolgozás útján a hozzáadott érték növelésének. Az ilyen módon, komplexnek tekinthető értékkepző folyamat termékei viszont, mint nélkülözhetetlen alapélelmiszerek (cukor, étolaj és margarin) növelik a hazai fogyasztói és az exportban értékesíthető árualapok tömegét.

A társadalmi-gazdasági fejlődés során az ipari növények körébe sorolt ágazatok jelentősége számottevően módosult, néhány visszaesett, mások előtérbe kerültek. Gondolok itt mindenek előtt a vegyipar fejlődése kapcsán a rostnövények (kender és len) visszaszorulására, a tradicionális dohánytermelés szerepvesztésére, ugyanakkor az olajat adó növények előtérbe kerültek, amely nem csupán élelmiszeripari (étolaj, margarin) felhasználásukon alapul, hanem a mosószer- és a kence-gyártás intenzívebb fejlődésével is kapcsolatos. Megemlíthető még, mint potenciális lehetőség és alternatív forrás, a fosszilis energiahordozók bizonyos arányú kiváltásában (például biodízel).

A cukor-előállítás alapja hazánkban meghatározó arányban a répara épül, azonban itt már a szemes kukoricával kiegészült a feldolgozásra kerülő növények választéka.

Értekezésemben bemutatott kutatómunkám lényege alapvetően a cukorvertikum gazdasági vizsgálatához kapcsolódik, amely összefügg egyrészt a nemzetgazdasági jelentőségével, másrészt a társadalmi-gazdasági rendszerváltás és az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk révén előállt új kihívásokkal. Ennek tudományos igényű vizsgálata fontos és szerény megítélésem szerint nélkülözhetetlen mind az ágazat jövőjét jelentő stratégia felvázolása, mind nemzetközi versenyképességének előmozdítása érdekében.

Az előzőekből következően, annak ellenére, hogy az olajat adó növények mérete, a szántóföldi részesedése, különösen a napraforgóé jóval nagyobb, termesztésével összefüggő gazdasági kérdések terheltek olyan feszültségekkel, megoldásra váró ellentmondásokkal, mint a cukorrépáé. Az EU harmonizáció előkészítése során, majd a csatlakozás kapcsán számos a hazai cukorgazdaságunknak eddig nem tapasztalt új kihívásokkal kellett szembesülnie (például a szigorú kvótaszabályozás és ennek gazdasági összefüggései, a világ cukorkereskedelmének válsága és hazai hatása stb.), ezért is fordítottam kiemelt figyelmet kutatásaim során erre a termékpályára, és ennek biológiai alapját jelentő cukorrépára.

Az előzőekben megfogalmazott kutatás főbb sarokpontjai a következők:

- A cukorrépa vetésterületének alakulása, valamint ezt befolyásoló makro- és mikro-gazdasági tényezők feltárása.
- A társadalmi-gazdasági rendszerváltás hatása az alapanyag-termelésre, a feldolgozó kapacitásokra.
- Az Európai Unióhoz történő csatlakozás, majd belépés szakágazati sajátosságainak vizsgálata.
- A horizontális és vertikális integrációkkal összefüggő tényezők feltárása, az ágazat tükeellátottsága.

- A cukorrépa- és olajnövény-termelés jövedelmi viszonyait befolyásoló főbb tényezők gazdasági elemzése.
- Az Európai Unió cukoripari szabályozásának részletes vizsgálata.
- Az Európai Unióban alkalmazott szabályozás gazdasági hatása valós üzemi modell vizsgálata cukorrépa-termelő vállalkozások adatai alapján.
- A termelési kvóták nyilvántartása és számviteli elszámolása.
- A cukor világpiacának várható alakulása.
- A hazai cukorrépa-termelés jövőbeli kilátásai.
- Az előzőekben elvégzett vizsgálatok alapján ajánlások és javaslatok kidolgozása.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatómunkám célkitűzéseim kapcsán megjelölt feladatok maradéktalan teljesítése érdekében komplex módon megvalósuló vizsgálat feltételeinek kialakítására törekedtem.

Az előzőekből következően széles körű adatbázisra épülő gazdasági elemzés keretében kívántam feltárni a cukor- és étkezési olaj termékpálya múltbéli helyzetét, jelenét és az elkövetkezendő időszak stratégiájának kialakításához nélkülözhetetlen tényezők szerepét.

Az alapadatok forrásaiként az alábbi területek szolgáltak:

- A Központi Statisztikai Hivatal Területi és Regionális Igazgatóságai
- Az ágazati terméktanácsok
- Az Agrárgazdasági Kutató Intézet
- Cukorrépa- és olajnövény-termesztéssel foglalkozó kutatóintézetek, valamint termelő és feldolgozó szervezetek
- Cukoripari Egyesülés
- Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium.

A begyűjtött adatokat üzemgazdasági kutatómunkában általánosan alkalmazott módon feldolgozva, idősorokat képezve törekedtem a változásokat befolyásoló tényezők feltárására.

Külön is kiemelt figyelmet fordítottam az 1988-92. években bekövetkezett társadalmi-gazdasági rendszerváltás hatásainak vizsgálatára, amely mindkét termékpályán jelentős módosulást hozott. Különösen megnyilvánult ez a változás a privatizáció keretében megjelent külföldi tőke működése kapcsán a feldolgozó kapacitások tulajdonosi szerkezetének módosulásában, amely

mind a cukor, mind az étolaj-előállításban egyaránt jellemző volt. A multinacionális feldolgozó érdekcsoportok megjelenésével szinte egyidőben került előtérbe az Európai Unióban általánosan alkalmazott szabályozás bevezetésére való felkészülés, majd ennek tényleges alkalmazása, a tapasztalatok értékelése.

Fontos és a jövő számára is irányt mutató feladatnak kell tekinteni az EU-ban alkalmazott és nyilván már nálunk is bevezetett cukor-termelési kvóták hatásainak vizsgálatát. Ennek megbízható megállapítása érdekében részletes adatgyűjtésen alapuló gazdasági elemzés keretében vizsgáltam 1999-2004. években a termelési kvóták sajátos összefüggéseit. E munkám keretében, figyelembe véve azt, hogy a kvótaszabályozás nem határozott meg konkrét elszámolási módszert, következésképpen az EU tagállamai számára választási lehetőség nyílt, így a számviteli szabályozás tagállamonként is eltérő. Ezért kutatómunkám célkitűzéseiben megjelölt feladatokhoz kapcsolódva megvizsgáltam a termelési kvóták nyilvántartását és számviteli elszámolását. Értékelésem alapjául a 2001. évi számviteli törvényt választottam és ennek értelmezése kapcsán törekedtem a vállalkozói gyakorlat számára is alkalmazható ajánlást kidolgozni.

A vizsgálatba vont 1999-2004. évek adatait két időszakra, először 1999-2001., másodszer 2002-2004. bontva értékeltem. Ezt a csoportosítást azért is választottam, mivel az EU országaiban általánosan alkalmazott kvótára épülő szabályozás 2002. évtől került hazánkban bevezetésre, így az első időszak adatai az idáig a felkészülés, a sikeres EU harmonizáció helyzetének megítélését kívánták elősegíteni.

A feldolgozás során az üzemgazdasági kutatásokban kiterjedten használt költség- és árbevételarányos jövedelmezőségi mutatószámok kialakítására törekedtem, amelyek segítségével optimalizálhatók a jövedelmi viszonyokat befolyásoló tényezők. E vizsgálataimban azt tartottam szemelőtt, hogy a

különböző kvótaszabályozás alternatív megoldásainak gazdasági konzekvenciáit is bemutassam, ezáltal a menedzsment döntéseinek kialakításához gyakorlatban is hasznosítható megoldásokat ajánlani lehessen. Az eredményeket összehasonlító módszerek segítségével összevettem az Agrárgazdasági Kutató Intézet által kialakított és a gyakorlatban is működtetett tesztüzemi rendszer keretében vizsgált gazdasági szervezetek adataival, amely az ország 19 megyéjében funkcionáló vállalkozói tevékenységre kiterjednek. A gazdasági jellemzők megállapítása során kiemelt figyelmet fordítottam mind a természetes-, mind az értékmutatók kiszámítására.

A kutatási célkitűzésekben is megjelölt komplex megközelítést szolgálta még a vizsgált termékpályák nemzetközi kapcsolatainak értékelése. Ezzel kívántam érzékeltetni egyfelől a hazai termelés helyét a világ vagy az EU tagországai viszonylatában, másfelől fontos volt jövőbeli lehetőségeink feltárása szempontjából. Ez utóbbi kapcsolatok ismerete különösen meghatározó lehet a vizsgált termékpályák nemzetközi versenyképességének megbízható prognosztizálása érdekében.

3. EREDMÉNYEK

Hazánkban a cukorrépa-termesztés tekintetében az elmúlt két évtizedben, az 1995-2005. években jelentős változás következett be, amely leginkább szembetűnő módon a következő területeken mutatható ki:

- Sajátos ingadozást találtam a termelés méretének vizsgálata kapcsán, amely különösen az 1990-1995. évekre jellemző, majd ezt követő időszakban, az 1996-2004. években erőteljes csökkenés következett be úgy, hogy a visszaesés mértéke a legnagyobbak tekinthető évekhez viszonyítva 60-65 %-ra tehető.
- Az előzőekkel együtt feltűnő a területi koncentráció és a termeléssel foglalkozó gazdaságok tekintetében bekövetkező módosulás. A társadalmi-gazdasági rendszerváltozást megelőző 5 évben (1985-1989. időszak) a cukorrépa termeléssel foglalkozó vállalkozások száma 476-526 között ingadozott, a területi koncentráció 210-230 ha volt. 1992-1995. években a termelők száma megközelítően négyszeresére növekedett úgy, hogy a területi koncentráció csaknem egytizedére esett vissza. Ezt követően, az 1995. évtől kezdődően, a kárpótlás révén földhöz jutott úgynevezett „kényszervállalkozók” alapvetően tőke hiányában (anyagi és szellemi egyaránt) megszüntették a termelést, majd a 2002-2003. években stabilizálódott mintegy 750 körüli vállalkozói gazdaság versenyképesnek minősíthető területi koncentrációval együtt.
- A vállalkozói körben 1995-1996. években bekövetkező szelekció együtt járt a termelési technológia fejlődésével, amelyben fontos szerepet játszott a feldolgozók integráló tevékenységének erősödése,

amely kedvezően befolyásolta mind a fajlagos hozamokat, mind a kinyerhető fehércukor mennyiségét. Ezek a mutatók már bizonyos elmozdulást jelentettek az 1992-1995. években stagnáló hazai viszonyokra jellemző helyzettől, azonban még messze elmaradnak az EU országokban tartósan tapasztalható hozamoktól.

A hazai cukor-termékpálya makrogazdasági kapcsolatait, az élesedő nemzetközi verseny mellett, más tényezők is kedvezőtlenül érintettek, ezek közül külön kiemelésre indokoltan tartom az elhibázott GATT megállapodás hatásait, a hazai piacvédelem hiányát a növekvő eladatlan cukorkészleteket stb..

Az előzőekben említett gondok mérséklésében előrelépést jelentett az 1991-ben megalakult Cukor Terméktanács tevékenysége, amelynek alapvető feladata a cukorvertikum hatékony működésének előmozdítása, továbbá a 2001. évben a természetes édesítőszer termékpályáinak szabályozásával megalkotott rendelet. Ez már magában hordozza az EU cukorrendtartás szellemiségét, bár annak összes elemét nem tartalmazza, mégis rendet teremt a cukorpiacon, garanciákat nyújt mind a termelői, mind a feldolgozó termékpálya szereplőinek. A jogszabály meghatározta és kiosztotta a cukor- és izoglükóz kvótákat a gyártók között, a cukorkvótákhoz szállítási jogot rendelt és előírta annak kiosztását. A szállítási jog a garancia letéteményese a két fél számára: a cukorrépa-termesztőknek a biztos piacot; a cukorgyáraknak az előre tervezhető, hosszú távú feldolgozó munkát garantál.

Figyelemmel hazánk 2004. május 1-gyel bekövetkezett EU-csatlakozására, az előkészületek, valamint a sikeres harmonizáció jegyében 2002. évben a kvótaalapú termelészabályozásra tértek át és ezt követően működnek is Magyarországon a cukorgyárak és a beszállító répatermelők. A bevezetésre

kerülő rendszer hatásait már a vetésnél, a répatermő terület méretének tervszerű, tudatos alakításánál tapasztalni lehetett, mivel a feldolgozók csak annyi nyersanyagot termeltek partnereikkel, amennyi elegendő az országos cukorkvóta rájuk eső részének előállításához.

A társadalmi-gazdasági rendszerváltás alapvetően átrendezte a hazai természetes édesítőszer előállítói struktúráját. A privatizáció során az ország 12 cukorgyára a multinacionális nyugat-európai cukoripari érdekcsoport többségi tulajdonába került, amelyek termeléskoncentrációs döntéseik nyomán a mezőhegyesi, a sarkadi, az ercsi, a sárvári és a selypi cukorgyárak bezárásra kerültek. 2000. évben így már csak 7 cukorgyár kezdte meg a cukor-előállítást, amely a következő három multinacionális cukoripari konszern többségi tulajdonában van és a cukorpiacon is ők osztozkodnak:

➤ Agrana – Magyar Cukor Rt.

Hazai cukorgyárai: Kaposvár, Petőháza

Izoglükózgyár: Szabadegyháza

➤ Eastern Sugar Rt.

Hazai cukorgyára: Kaba

➤ Nordzucker Rt.

Hazai cukorgyárai: Hatvan, Szerencs, Szolnok

Értekezésem kiemelt területének tekintetem az EU közös cukorpiaci rendtartása 1968. évben bevezetett szabályozása részletes vizsgálatát, amely alapvetően öt fő stratégiai elemre épül, ezek:

- a termelési kvóták;
- az árak és árgaranciák (kvótán belüli);

- az önfinanszírozás rendszere;
- az importvédelem és exporttámogatás;
- az intervenciós felvásárlás.

A 2002. év decemberében aláírt Koppenhágai Megállapodás alapján a cukorra és az izoglükózra hazánk részére rögzített „A”, „B” valamint „C” kvóták elemzését elvégezve megállapítható, hogy ellentétben az EU tagországaiban általános, de még az új belépők számára rögzített minimumnál is kisebb a „B” kvóta részesedése, amely hátrányos a magyar cukortermelők számára. Ugyanis a „B” kvóta szolgál egyfelől a termelésingadozás ellentételezésére, mintegy biztonság tartalék; másfelől felszabadítana export értékesítés esetén EU támogatásban részesíthető. Úgy vélem, hogy az exporttámogatás csökkentését az új belépők, ezek között Magyarország esetében az átlagtól eltérően, nagyobb mértékben, diszkriminatív módon érvényesítették.

3.1. A TERMELÉSI KVÓTÁK NYILVÁNTARTÁSA ÉS SZÁMVITELI ELSZÁMOLÁSA

Az előzőekhez kapcsolódóan kutatómunkám során vetődött fel annak igénye, hogy vizsgálatom tárgyát képezze a termelési kvóták nyilvántartása és számviteli elszámolása. Ez abból a felismerésből ered, hogy az EU tagországai számára nem írt elő kötelezően alkalmazandó direktívákat, tehát választási lehetőséget biztosított, ebből következően a számviteli szabályozás tagállamonként eltérő. Ilyen megközelítésből nézve, a 2001. évben hazánkban bevezetett számviteli törvény értelmezése alapján a termelési kvótát az eszközök között, a vagyon megjelenési formája szerint kell kezelni, és mint egy befektetett eszköz egy éven túl szolgálja a

vállalkozás érdekeit. Az előzőekből következik, hogy a számviteli nyilvántartásban az immateriális javak sorában célszerű szerepeltetni, mivel jellemzője az, hogy nem tulajdonjog és esetében a vállalkozás mint kvázi tulajdonosként viselkedik. Az immateriális javak közös jellemzője az, hogy értéküket fokozatosan adják át az új terméknek, emiatt terv szerinti amortizációt kell elszámolni a termelés tevékenység költségei között. Mivel a vagyoni értékű jogokra a törvény nem határoz meg sem minimum, sem maximum időt, leírási idejét a gazdálkodó szabadon választhatja meg.

A hivatkozott számviteli törvény értelmezése szerint tehát a mérlegben a termelési kvótákat a vagyoni értékű jogok között jelenik meg, mivel olyan tartós jognak tekinthető, ami nem kapcsolódik ingatlanokhoz és nem sorolhatók a szellemi termékek közé. A cukorkvótával kapcsolatban jelenik meg a kvóta vagy intervenciós díj, amit az egyéb ráfordítások között kell szerepeltetni, így az üzemi (üzleti) eredményt csökkentő tényezőnek tekinthető. Ez a Cukor Terméktanácshoz kerül, amelyet az esetenként felmerülő piaci zavarok elhárítására használnak. A termelési kvótákkal kapcsolatban arra feltétlen utalni kívánok, hogy ezek értékesíthetők, azonban a szigorú bejelentési kötelezettségek miatt nem tekinthető szabad piacon megvalósuló ügyletnek.

3.2. A CUKORKVÓTA MEGJELENÉSE TERMELŐI OLDALON

A cukorkvóta termelői oldalon történő megjelenését vizsgálva megállapítható, hogy a cukorgyárok a kvótát az előző évek termelése alapján osztották fel a vállalkozói gazdaságok között, azonban 2002. évben a termeltetési szerződéseket mindössze 80 %-ra kötötték meg. A rendszer bizonyos önkorlátozási lehetőségeket is biztosít, amely azt jelenti, hogy a vállalkozói gazdaság az adott évben, túltermelés esetén a „B” répacukor

után fizetett összeget megkapja, ami ugyan kisebb az „A” cukor áránál; majd a következő évben az „A” répacukor árat a szállított mennyiségre illetve az „A-B” különbözetet is megkapja a kvótájának fennmaradó részére. A hazai cukorvertikum stratégiájának kialakítása szempontjából fontos feladat, hogy számunkra az EU által biztosított 401 ezer fehércukor kvóta termelői oldalon lefedésre kerüljön. Ennek a cukorrépa vetésterületi igénye 70-75 ezer hektár, amely az elmúlt 2001-2003. évek tényleges termőterületének 20-25 %-os növelését jelenti. Természetesen ehhez kapcsolódóan teljes egészében át kell venni az EU országokban alkalmazott cukoripari rendtartás minden elemét, amely nemcsak az export-importszabályozásra, hanem az igen szigorú és széleskörű adatszolgáltatás általános bevezetésére is kiterjed.

Vizsgálataim során értékeltem a szerződésen felül termelt és 16 % kinyerhető cukortartalomra korrigált cukorrépa várható átvételi árát. Ennek megállapításához, egy hagyományokkal rendelkező gazdasági szervezet 1999-2003. évi tényleges ráfordítás-hozam viszonyainak elemzése kapcsán gazdasági számításokat végeztem.

Az előzőekben említetteken túl az említett gazdaság cukorrépa-termelő ágazatát is részletesen megvizsgáltam, ahol is az „A”, a „B” kvóták mellett értékeltem a kvótán felül előállított répa gazdasági összefüggéseit. Az elemzést két időszakra bontva végeztem el: először az 1999-2001. évek, majd a 2002-2004. évek mérlegbeszámolóit felhasználva üzemgazdasági mutatók segítségével értékeltem a cukorrépa-termelés jövedelmi viszonyait, külön is kiemelve a kvóták, valamint ezen felül előállított répa hatását a jövedelem tömegére. Az elemzésbe vont 1999-2004. évek két időszakra történő bontását indokolta az, hogy az EU országokban alkalmazott kvótára épülő szabályozás 2002. évtől került hazánkban bevezetésre, így az első

időszak 1999-2001. évek adatai mintegy a felkészülés, a sikeres EU harmonizáció helyzetének megítélését kívánták előmozdítani.

AZ 1999-2004. években viszonylag magas „A” kvóta (33.873-31.000 tonna répa) ellenére az ágazat az első két évben veszteséges volt, 2001-ben is szerény nyereséget termelt, amely összefüggésben volt a kedvezőtlen agroökológiai viszonyokkal (kevés csapadék, aszály stb.) és a nagy termelési költség felhasználással, az adósságszolgálati terhek jelentős megnövekedésével.

2002. évtől kezdődően a kisebb kvóta (25.900 tonna) ellenére is javuló jövedelmezőség mutatható ki, amely 2003. és 2004. években stabilizálódott is. Kedvezőbbekké váltak mind a költségarányos, mind az árbevételarányos jövedelmezőségi mutatók. A javuló jövedelmezőség alakulásában a kvótaszabályozáshoz kapcsolódó nagyobb átvételi árak meghatározó szerepet tölthettek be, de az alternatívák elemzése, a különböző kvóta változatok és ezen felüli mennyiségek növelése további lehetőséget jelent a gazdasági eredmények, különösen a hatékonyság további javulásában.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Az ipari növények termesztésének gazdasági jelentősége mind közvetlen, mind közvetett módon vizsgált előnyei kapcsán megállapítható, hogy jóval nagyobb szerepet töltenek be, mind ez a szántóföldön termelt növények részesedési arányában megjelenik. Az ide sorolható egyes ágazatok mérete ugyan módosult, egyeseké csökkent (napraforgó, repce), ezzel szemben viszont az értekezés kiemelt és a komplex elemzés tárgyát képező cukorrépa jelentős ingadozást mutatott. Ez utóbbi alakulásában meghatározónak tekinthető az ágazat sajátosan nagy tőkeigénye, amely mind a tárgyi-, mind a forgóeszközök lekötésében egyaránt megnyilvánul. Mindenek előtt utalni kívánok a termesztés kapcsán jelentkező, nagy értéket képviselő speciális célgépekre (vető- és betakarítógépekre), amelyek gazdaságos működésük során optimális méreteket igényelnek. Ezek a mérethatékonysággal összefüggő gazdasági kérdések előtérbe helyezik a jövőben is a termelés területi koncentrációját, továbbá ezzel összefüggésben az integrációs kapcsolatok fejlesztését.

Az 1988-1992. években bekövetkezett társadalmi-gazdasági rendszerváltozás alapvetően átrendezte a fehércukor termékpályát, mind az alapanyag-előállítás, mind a feldolgozás tekintetében. A kárpótlás során földhöz jutott kényszervállalkozók száma megugrott, majd átmeneti stagnálása után, 1995. éveket követően megindult a leépülés, így 1998-2002. évekre állandósult egy viszonylag versenyképesnek tekinthető méretstruktúra. A feldolgozói szférában a privatizáció keretében három multinacionális cukoripari konszern szerzett többségi tulajdont, aminek következtében a cukorpiacon is ők osztozkodnak.

Az EU tagországaiban érvényes cukorpiaci szabályozást, amely később alapjául szolgált a harmonizáció keretében felkészülő hazánk számára is, 1968-ban vezették be. Annak ellenére, hogy átmenetinek szánták, a tagországok között meglévő különbségek kiegyenlítését szolgálva, ma is az eredeti alapelvekre épülve működik, előreláthatóan még további évekre, 2012-ig érvényben marad. A kvóták kombinálása, az önfinanszírozás feltételeinek kialakítása olyan különböző stabilitást biztosított a cukorvertikumnak, hogy az időközben bevezetésre kerülő CAP reformok sem érintették alapjaiban a cukor termékpályát. Az előzőekben részletezett tapasztalatokra épülve vetődött fel az igénye, egyfelől az évek óta kaotikus állapotok mellett működő hazai cukorpiac rendezése, másfelől az EU országaihoz történő csatlakozás jegyében a természetes édesítőszer termékpályáinak szabályozása, amely 2001. évben valósult meg. Annak ellenére, hogy a hivatkozott 88/2001. számú FVM rendelet nem tartalmazza az EU cukorrendtartásának összes elemét, a jogszabály meghatározta és kiosztotta a cukor-, valamint sz izoglükóz kvótákat a feldolgozók között, a cukorkvótahoz szállítási jogot rendelt, ezzel a répatermelőknek biztos piacot, a feldolgozóknak kiszámítható, hosszú távú feldolgozó munkát garantál.

A termékpálya termelési színvonalának megítélésére legáltalánosabban használt mutatók a fajlagos répa- és a fehércukor hozam, amelyek összevetve az EU tagországainak átlagával, jelentős elmaradás tapasztalható. A hozamok vizsgálata kapcsán különösen szembetűnő az erőteljes ingadozás, amely az ökológiai tényezők, főleg aszályos években a csapadékhiány következménye. Gazdasági szempontból is kiemelt jelentőségűnek kell tekinteni a hozamingadozások megszüntetését. Ennek érdekében kiemelt figyelmet igényel a pótlólagos ráfordítások (öntözés, tápanyag-visszapótlás stb.) hatékonyságának növelése, a termelési

technológia fejlesztése. Ebben az összefüggésben nemzetközi versenyképességünket kedvezőtlenül befolyásolja a fajlagos hozam növelését jelentősen előmozdító pótlólagos ráfordítások drágulása. Ezek közül külön is utalni kívánok az öntözéssel összefüggő lehetőségeink gazdasági szempontból növekvő gondjaira (öntözhető terület méretének visszaesése, magas vízdíj, növekvő élőlomunka-költségek stb.).

Az előzőekben már hivatkozott nagy tőkeigény az integrációs kapcsolatok fejlesztése, társulások erősítése révén enyhíthető, de a biztos és stabil értékesítés, a nagyobb ár és jövedelem elősegítheti a nyereségági fejlesztési források növelését.

A globalizálódó világ gazdaság növekvő kihívásaiból adódóan a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok bővülnek, a külföldi tőkebefektetések révén egyes vállalatokat alapítanak és így az üzleti vállalkozások mindjobban átlépik az országhatárokat. Az előzőekből is következik, hogy az ilyen módon érintett országok számviteli információs rendszerüket és az éves beszámolók adattartalmának egységesítése érdekében alapvetően az összehasonlíthatóság miatt, bizonyos lépésekre kényszerülnek. Az EU tagországaiban is, bár a számviteli szabályozás eltérő és választási lehetőséggel rendelkeznek a tagállamok, irányelveket adnak ki az információs rendszerek egységesítése érdekében. A cukorkvóta 2002. évben történő bevezetése is időszerűvé tette a hazai mezőgazdasági vállalkozások számviteli elszámolási rendbe történő beillesztését, tekintettel arra, hogy a kvótaszabályozás nem határozott meg konkrét elszámolási feladatokat. Ezért a 2001. évi számviteli törvény szellemiségét alapnak véve, amely szerint minden gazdasági eseményt könyvelni kell, ami az eszközökben, forrásokban változást okoz, a kvótát egyfajta olyan adott mennyiség támogatására szóló jognak tekintetem, amelynek helye az eszközoldalon, a vagyon megjelenési formája csoportjában van. Ezért a számviteli törvény

további értelmezését követve a mérlegben a vagyoni jogok között javaslok megjeleníteni, mivel olyan tartós jog, ami nem kapcsolódik ingatlanokhoz és nem sorolhatók a szellemi termékek közé. A cukorkvótával kapcsolatban felmerülő és gazdasági áldozatot jelentő kvóta vagy intervenció díjat az egyéb ráfordítások között javaslok elszámolni, amely nyilvánvalóan az üzleti eredményt csökkenti. Amennyiben figyelembe vesszük, hogy a cukorkvóta mennyiséget három évre határozták meg, majd ennek eltelte után újra elosztják, a cukor esetében 5 évre tehető és ajánlható azon optimális idő, amíg a kvóta bekerülési értéke teljes egészében beépülne a termék önköltségébe.

Az EU által hazánknak biztosított 401 ezer tonna cukorkvóta lehetőséget nyújt a cukorrépa-termőterület méretének 20-25 %-kal történő növelésére, amely 70-75 ezer hektár cukorrépa elvetését jelenti. A cukor termékpálya zavartalan, transzparens és biztonságos működésének alapvető feltétele, hogy a cukorkvótát és ehhez kapcsolódó szállítási jogot kitöltsük, mivel ellenkező esetben számolni kell azzal a konzekvenciával, hogy az illetékes EU Bizottság csökkenti hazánk kvótáját. Ezért is kell kiemelt feladatnak tekinteni a répatermelők és cukorgyártók kapcsolatrendszerét szabályozó szakmaközi egyezményeinek EU konformitását biztosítani, tehát az érvényben lévő közösségi jogszabályoknak maradéktalanul érvényt szerezni.

A felvásárlási árak kvóta-típusonkénti („A”, „B” és ezen felül termelt „C” cukor) differenciálása miatt célszerű gazdasági számításokat végezni az optimális jövedelmezőség kialakítása érdekében, külön is kiemelt figyelmet fordítva a kvótán felül termelt répa gazdasági hatásainak feltárására. Ennek során jól felhasználhatók az értekezésemben alkalmazott mutatószámok, így a költség- és árbevételarányos jövedelmezőségre utalok, amelyhez kapcsolódó alapadatok a mérlegbeszámolókból kigyűjthetők. Követhető

módszerként javaslom az általam bemutatott értékelést, így a két időszakra bontott gazdasági elemzést: a kvótarendszer bevezetése előtti évek, majd ezt követően a kvóta alkalmazása, gazdasági összefüggéseinek feltárása. Természetesen ezek az üzemgazdasági számítások egy része, így a kvóta bevezetése előtti időszak értékelése épülhet a mérlegbeszámolók tényleges adataira, a kvótaszabályozás jövedelmezőségre gyakorolt hatását, a „mi történik, ha?” kérdés felvetése és megválaszolása megoldható különböző megoldási alternatívák felvázolása alapján szimulációs eljárások segítségével. A javasolt módszer megítélésem szerint hozzájárulhat a menedzsment gazdaságilag is megalapozott döntéseinek kialakításához.

Értekezésemben is utaltam arra, hogy az ipari növények termesztésével összefüggő ágazati stratégia kialakítása mind a mikro-, mind a makrogazdasági szférában számos megoldásra váró feladatot igényel, amely különösen a cukor termékpálya kapcsán hatékony intézkedéseket kíván. Ezek közül külön is kiemelem a foglalkoztatással összefüggő kérdéseket, a hazai termelők védelme érdekében meghozandó döntéseket (piacvédelem, vámpolitika stb.).

5. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Az ipari növények, ezen belül kiemelten a cukorrépa-termelés méretének változása, valamint ezt befolyásoló tényezők megállapítása.
2. Az 1988-1992. években bekövetkezett társadalmi-gazdasági rendszerváltás hatásának komplex vizsgálata alapján a cukor termékpályán megvalósult strukturális változások feltárása, mind az alapanyag-előállítás, mind a feldolgozói szférában.
3. Az EU cukorpiaci szabályozása, hazai bevezetése feltételeinek feltárása, az alkalmazás hatásainak értékelése, jövőbeli kilátások prognosztizálása, különös tekintettel a várható fenyegetettségekre.
4. A cukor- és növényolaj termékpályákon működő multinacionális tőke összetétele, változásainak nyomon követése 1990-2004. években.
5. A cukor termékpálya termelési kvótái információs rendszerének és nyilvántartásainak, továbbá erre épülő számviteli elszámoláshoz kapcsolódó ajánlás kidolgozása.

6. A cukorkvóták termelői szférában történő adaptációja és ennek a jövedelmezőségre történő hatásainak üzemgazdasági mutatók segítségével történő feltárása.

6. JAVASLATOK

- Gazdasági szempontból is kiemelt jelentőségűnek kell tekinteni a hozamingadozások megszüntetését, ennek érdekében fontos feladat a pótlólagos ráfordítások (öntözés, tápanyag-visszapótlás stb.) hatékonyságának növelése, a termelési technológia fejlesztése.
- A cukorkvóta 2002. évben történő bevezetése is időszerűvé tette a hazai mezőgazdasági vállalkozások számviteli elszámolási rendbe történő beillesztését, tekintettel arra, hogy a kvótaszabályozás nem határozott meg konkrét elszámolási feladatokat.
- A számviteli törvény további értelmezését követve a mérlegben a vagyoni jogok között javasolom megjeleníteni, mivel olyan tartós jog, ami nem kapcsolódik ingatlanokhoz és nem sorolhatók a szellemi termékek közé.
- A cukorkvótával kapcsolatban felmerülő és gazdasági áldozatot jelentő kvóta vagy intervenció díjat az egyéb ráfordítások között javasolom elszámolni, amely nyilvánvalóan az üzleti eredményt csökkenti.
- Amennyiben figyelembe vesszük, hogy a cukorkvóta mennyiséget három évre határozták meg, majd ennek eltelte után újra elosztják, a

cukor esetében 5 évre tehető és ajánlható azon optimális idő, amíg a kvóta bekerülési értéke teljes egészében beépülne a termék önköltségébe.

- Kiemelt feladatnak kell tekinteni a répatermelők és cukorgyártók kapcsolatrendszerét szabályozó szakmaközi egyezményeinek EU konformitását biztosítani, tehát az érvényben lévő közösségi jogszabályoknak maradéktalanul érvényt szerezni.

- A felvásárlási árak kvóta-típusonkénti („A”, „B” és ezen felül termelt „C” cukor) differenciálása miatt célszerű gazdasági számításokat végezni az optimális jövedelmezőség kialakítása érdekében, külön is kiemelt figyelmet fordítva a kvótán felül termelt répa gazdasági hatásainak feltárására.

7. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBŐL MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Tudományos közlemények

Idegen nyelvű közlemények

- **Zs. Slezák** - N. Fáró - GY. Széles (2003). The situation of the sunflower seed production in Hungary before the EU accession. Animal science days, Porec Croatia, 2003. szeptember 23-26.
- **Zs. Slezák** - N. Fáró - GY. Széles (2003). The situation of the sugar beet production in Hungary before the EU accession. Animal science days, Porec Croatia, 2003. szeptember 23-26.
- **Slezák, Zs.** - Dolgos, A.: Production quotas in public accountancy, 3rd International Symposium, Cluj-Napoca, Romania. 2004. október 20-23. vagy In: Buletinul Universității De Științe Agricole Și Medicină Veterinară Cluj-Napoca, Volumul 60 2004. 280-285.p.

Magyar nyelvű közlemények

Proceedings-ben megjelent közlemények

Proceedings-ben teljes terjedelemben megjelent közlemények

- **Slezák, Zs.** – Fáró, N. – Széles, Gy. (2003). A napraforgó termelés helyzete Magyarországon az EU csatlakozás előtt. Erdei Ferenc II. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2003. augusztus 28-29.
- **Slezák, Zs.** – Fáró, N. – Széles, Gy. (2003). Európai Unió kilátások a magyar cukorrépa termelésben. Erdei Ferenc II. Tudományos Konferencia, Kecskemét, 2003. augusztus 28-29.
- Dolgos A. - **Slezák Zs.:** A termelési kvóták számviteli elszámolásának lehetőségei és gyakorlati megvalósulása, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, “Within the European Unio”, Nemzetközi Konferencia Mosonmagyaróvár, 2004. május 6-7. 19. p. (CD-n teljes terjedelemben megjelent)
- **Slezák Zs.** – Dolgos A.: A kvótán felül termelt cukorrépa-mennyiség értékesítésének lehetősége és eredményre gyakorolt hatása, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, “ Within the European Unio” Nemzetközi Konferencia, Mosonmagyaróvár, 2004. május 6-7. 19. p. (CD-n teljes terjedelemben megjelent)
- **Slezák Zs.** – Dolgos A.: A cukorágazat és a hozzá kapcsolódó iparágak marketingje, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, “ Real competition – competition in sharp” Nemzetközi Konferencia, Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6. 53. p. (CD-n teljes terjedelemben megjelent)

- **Slezák Zs.** – Dolgos A.: A cukorkvóta megjelenése termelői oldalon, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, “Real competition – competition in sharp” Nemzetközi Konferencia, Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6. 54. p. (CD-n teljes terjedelemben megjelent)

Proceedingben megjelent absztrakt

- **Slezák, Zs.** – Fáró, N. – Széles, Gy. (2003). A cukorrépa termelés helyzete hazánkban az Eu-csatlakozás előtt. Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén (AVA) nemzetközi konferencia, Debrecen, 2003. április 1-2., p. 136.

